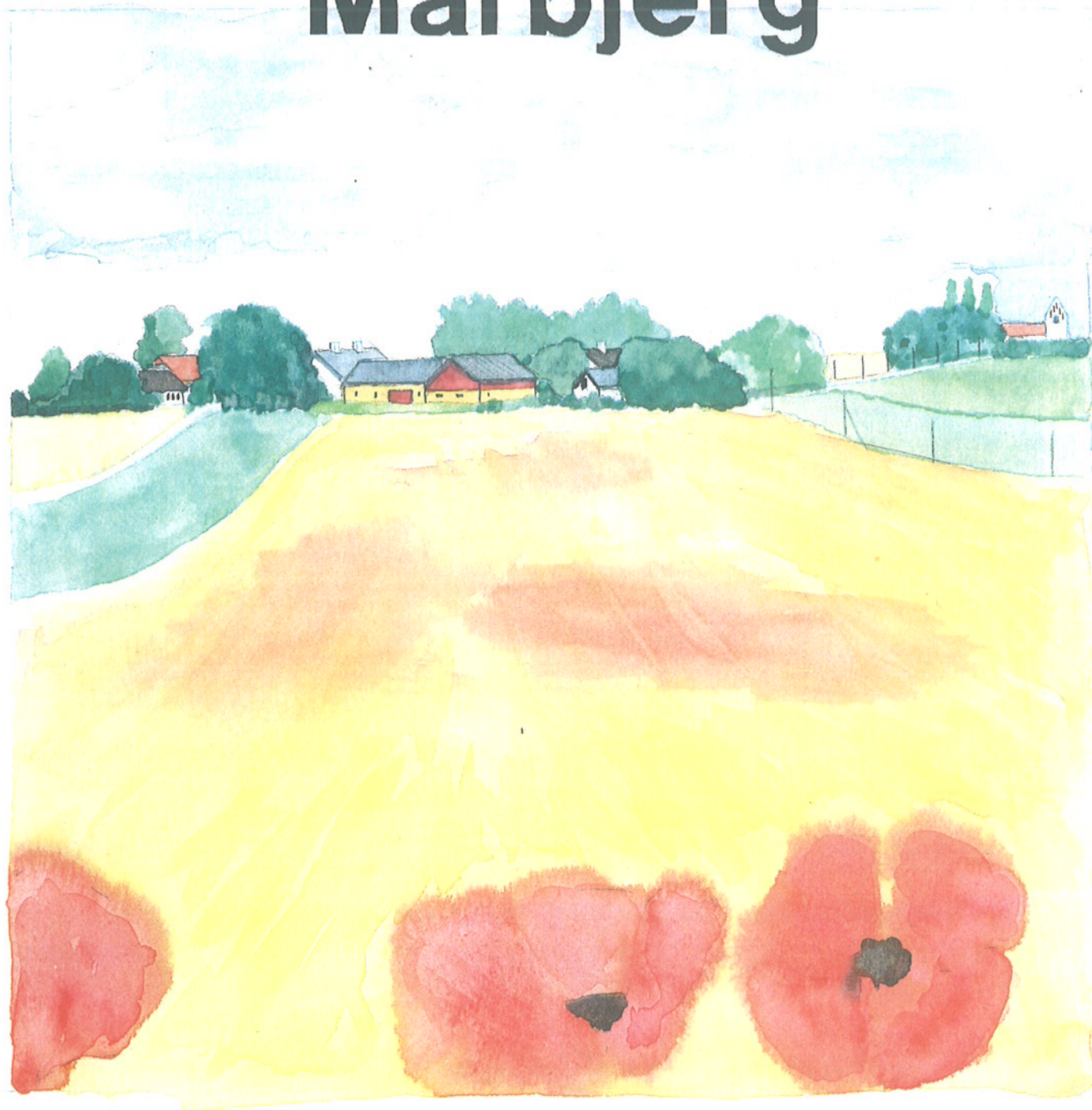

Marbjerg

Gårde og huse

Historie og byggeskik

Byggematerialer og vedligeholdelse

INDHOLDSFORTEGNELSE

GÅRDE OG HUSE I MARBJERG

HISTORIE OG BYGGESKIK MATERIALER OG VEDLIGEHOLDELSE

FORORD	5
INDLEDNING	7
MARBJERG BY	8
MARBJERGS BEBYGGELSESHISTORIE	11
GÅRDENE I MARBJERG	16
BYGGESKIK OG VEDLIGEHOLDELSE	19
LITTERATURLISTE	27
UTRYKTE KILDER	28
ORDFORKLARING	29
KORT	32

FORORD

I Høje Taastrup kommune ligger en række landsbyer. Små bysamfund, som i århundreder har hvilet i sig selv, men som særligt de sidste 50 år har været udsat for store omvæltninger og forandringer. Det er derfor på tide at tage stilling til fremtiden for disse landsbyer. Er der værdier, der skal bevares? Udviklingsmæssige forhold, der skal styrkes?

Byrådet har besluttet, at der skal udarbejdes lokalplaner for de landsbyer, der endnu ikke er omfattet af planer. Som grundlag for en kommende lokalplan for Marbjerg har kommunen udarbejdet denne rapport om Marbjergs bygningshistorie og bevaringsværdier.

En del af de fagudtryk, der er anvendt i teksten, er skrevet med *kursiv*. Disse ord kan findes i ordlisten bagest i hæftet.

Juli 1993, Høje-Taastrup

Marbjerg, set fra luften i 1969. Sammenholdes billedet med matrikelkortet på modstående side, genfindes vejforløb og markskel uden store ændringer. I modsætning til søen på matrikelkortet fra 1792 er Marbjergs bymidte næsten fuldstændig udbygget i dette århundrede.

INDLEDNING

Til venstre: Matrikelkortet fra 1792 viser vejenes forløb, søen i midten af byen samt gårdenes og markskellenes placering. Kortet er udarbejdet som forberedelse til udskiftning af jordene. Derfor har landmålerne registreret de smalle agre, som kendetegnede landbruget tidligere. Kort- og Matrikeldirektoratets Arkiv.

Endnu idag ligger landsbyen Marbjerg tydeligt markeret i landskabet som en klump bygninger og høje træer omgivet af flade pløjemark. Inde i selve byen understreges landsbykarakteren yderligere i vejene, der alle er uden fortov og kun få har kantsten.

På en tur rundt i Marbjerg markerer gårdene sig i en fast rytme, iblandet de mange små, senere tilkomne huse. Gårdene ligger i en ring rundt om den sø og det brede åløb, der oprindeligt løb igennem byen. Både sø og åløb er idag borte, men vegetationen af pil og elletræer, der både findes vildtvoksende og i haverne, fortæller indirekte om det forsvundne vandområde midt i byen. Ved gennemfartsvejen fra Fløng ligger idag en branddam som en foreløbig endestation for det nu skjulte, nedgravede åløb.

MARBJERG BY

Stengærder

På de gamle matrikelkort over byen og dens markjorder fra 1792 ses tydeligt signaturen for de mange stengærder, der dengang fandtes.

Stengærderne indhegnede de enkelte haver, både ud mod bygaden og ud mod markerne. Der hvor landevejen skar sig gennem byen, har der formentlig været nogle led, således at hele byen kunne gøres til et sammenhængende aflukke. Det var også vigtigt at hegne havejorden nær husene. Den blev brugt til nyttehaver og skulle ikke invaderes af byens løsgående dyrehold, som blev passet kollektivt og drevet rundt til forskellige græsningsarealer.

I 1838 noterer topografen Sterm, at ... "I Marbjerg have endeel Gaardmænd anlagt Frugt- og Kjøkken-Hauger, indhegnede med Steengjerder, hvorom vilde Træer ere plantede, og det er en Glæde...at Bonden viser en hæderlig Bestræbelse efter at gaae frem til det Bedre."/

Der er stadig bevaret betydelige dele af disse gamle stengærdeforløb i Marbjerg. Stengærdernes alder er svær at tidsfæste, da de formentlig løbende er blevet vedligeholdt; først i nyere tid er de blevet overflødige. Sådanne gærder har naturligvis stor kulturhistorisk betydning og er, alene af den grund, vigtige af bevare; samtidig er de også ganske praktiske og smukke, som de står, overgroet med hyld, syren og endda også hele træer. Stengærderne kan som regel sagtens eksistere sammen med en prydhave.

Et bevaret stengærde i skellet mellem marken og Smedevænget 32.

Veje og hegn

Langs vejene veksler hæk med stengærde eller støbt kant alt efter terrænets forhold til vejen. Som nævnt, er der næsten ingen fortove eller kantsten langs vejene i byen.

Udkørslen fra de enkelte huse og gårde sker uden store overgange; porte og låger er ikke almindelige i Marbjerg. Kun enkelte af gårdene er på tilstrækkelig afstand af vejen til at indkørslen kan indrammes af en allé.

De levende hegn, hækkene, dominerer i Marbjerg og her er det karakteristisk, at de ældre generationers åbne "kig-ind-haver" efterhånden afløses af nye generationers høje hække, der beskytter

*Herover: Vejforløb i Smedevænget.
Herunder: Skuragtige bygninger og en mindre skilteskov giver indtryk af ingenmandsland.*

En visuel opstramning her kunne signalere til den gennemkørende trafik, at dette er en by, så sæt farten ned!

mod nysgerrige blikke. Men herved begrænses også mulighederne for den uforpligtende kontakt - et par ord vekslet over hækken eller bare et nik til forbigående medborgere. Det er en beklagelig udvikling, som gør det endnu sværere at kende de mennesker, man bor tættest på.

Måske skulle denne udvikling vendes - herved får man nok lidt mindre privatliv udendørs, men til gengæld et tryggere miljø, som også vil virke præventivt overfor tyve, der har specialiseret sig i at plyndre parcelbebyggelse i sovebyer. Ganske vist er Marbjerg ikke en soveby endnu - der er stadig beboere hjemme om dagen, ligesom der stadig er enkelte arbejdspladser i byen - men der er en tydelige tendens til, at byen er affolket i dagtimerne.

Gadeinventar

Belysningen i byen består af udmærkede, uprætentiøse gadelygter, men det kunne overvejes, at placere vejskiltene med gadenavnene noget lavere end idag.

Ved alle huse er opstillet affaldssorteringsbokse af træ med zinklåg.

Branddammen

Dér, hvor Smedevænget munder ud i Marbjerg Byvej ved branddammen, er faktisk en lille pladsdannelse. Her ligger idag en stensat, stedsegrøn beplantning af tvivlsom herlighedsværdi, som uden at mindske trafikikkerheden kunne omformes til en lille mødeplads med et træ med bænke eller sten omkring, som en slags tingsted.

Pladsen er iøvrigt et studie i skilte, skure samt diverse offentlige installationskasser og målere. Et pumpehus og et rustent gelænder langs branddammen bidrager til stedets lidt forsømte præg.

Gennemfartsvejen, Marbjerg Byvej, befærdes med stor - alt for stor - hastighed af den gennemkørende trafik. En samlet behandling af dette knudepunkt kunne måske løse både de trafikale og visuelle problemer.

Vejbelysning, skiltning samt offentlige installationskasser må

anbringes med hensynsfuldhed og omtanke for helheden. Udformningen af de offentlige anlæg er af stor vigtighed og den kommende lokalplan bør give retningslinier for alle disse spørgsmål.

Arbejdspladser/service

Landsbyens altdominerende erhverv har naturligvis altid været landbruget. Tidligere tiders landbrug krævede alles indsats og gjorde det lille samfund selvforsynende. Det gav desuden arbejde til forskellige håndværkere og fra 1921 til 1977 en landkøbmand.

Landsbyens udvikling har hængt nøje sammen med landbrugets konjunkturer. Når det gik godt for landbruget, blev der bygget nyt og husene blev ombygget og produktionsbygningerne moderniseret.

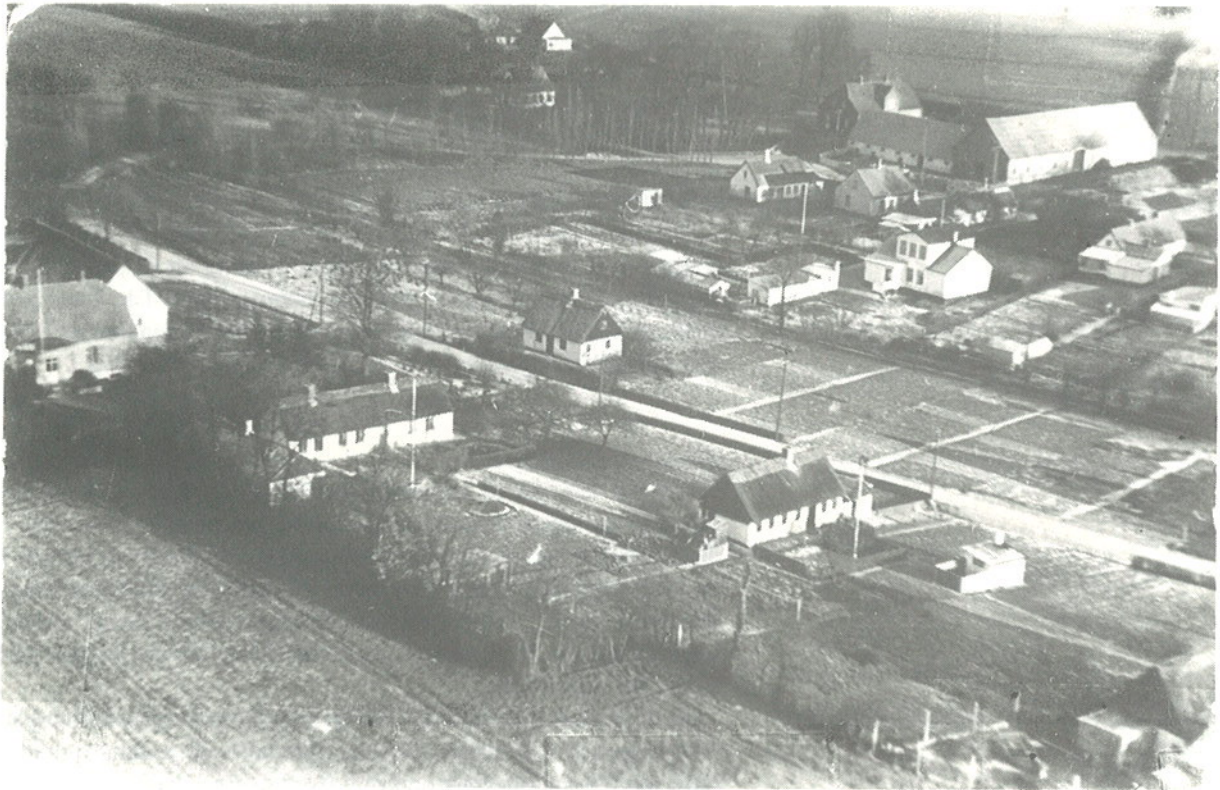
Idag er gårdene fortsat velfungerende landbrugsvirksomheder, omend pressede af lave priser på landbrugsvarer og generationsskifter. Der drives fortrinsvis agerbrug og gartneri, men erhvervet beskæftiger stort set kun ejerne og har meget lidt betydning for byens øvrige erhverv. Af de gamle håndværkerhverv er kun smeden tilbage.

De fleste indbyggere arbejder udenfor landsbyen og for dem er Marbjerg fortrinsvis et attraktivt boligområde, der på én gang er landligt og alligevel ligger centralt placeret i københavnsområdet. På dette punkt er Marbjerg privilegeret i forhold til landsbyer i mere øde egne af landet, hvor afvandring helt truer med at lægge små samfund øde. Men den ensidige boligfunktion har alligevel haft væsentlig indflydelse på lokalsamfundets udvikling. Byens fælles jorder er i vid udstrækning blevet udstykket til parcelhusgrunde og i dagtimerne falder aktivitetsniveauet til et minimum, når de fleste indbyggere forlader landsbyen for at gå på arbejde eller i skole m.v.

En tur gennem byen afslører udadtil kun 4-5 virksomheder. Der er et par smedevirksomheder, et elektronik/autoreserveredelsesengrosfirma og en ridepension. Men ud over landbrug og gartneri er der 13 momsregistrerede firmaer med hjemsted indenfor landsbygrænsen. Det er firmaer, der beskæftiger sig med så forskellige ting som rengøring, boligudlejning, transport, øl- og vanddepot, engroshandel med træ samt en anlægsgartner.

Marbjergs størrelse gør, at disse virksomheder ikke kan have noget afsætningsmæssigt grundlag i landsbyen, men alligevel må det anses for vigtigt, at mindre virksomheder etablerer sig i landsbyen. De er med til at give landsbysamfundet identitet og gøre det levedygtigt. Det kan selvfølgelig give anledning til gnidninger, når i hverv og beboelse ligger dør om dør, men i de fleste tilfælde lader problemerne sig løse. Samtidig er sameksistensen af bolig og erhverv traditionelt en del af landsbylivet og dermed i almindelighed omfattet af større tolerance.

Købmanden, der måtte lukke i 1977, kommer desværre næppe tilbage. Selv om alle marbjergboere trofast lagde deres indkøb i en lokal butik, ville den ikke kunne løbe rundt og det samme gælder offentlig service, såsom skole, børnehave m.m. Busdriften til Marbjerg er dog opretholdt med ca. en bus i timen i dagtimerne og da Fløng ligger indenfor gå- og cykleafstand, er der godt en kilometer til skole og supermarked.

Et luftfoto fra 1952 af Marbjerg, set fra vest. Vejen, der skærer sig gennem billedet er Smedevænget. De tre forreste huse er henholdsvis Tjørnemossegård, Smedevænget 32 og Smedevænget 34. På den anden side af vejen ses Smedevænget 35, der på dette tidspunkt er omgivet af småmarker. På den anden side af åen ses "Villaen" og husene langs østsiden af Smedevænget. I øverste højre hjørne ses Marbjerggård. Billedet er venligst udlånt af M. og I. Olsen, Smedevænget 34.

MARBJERG BEBYGGELSESHISTORIE

- en kort gennemgang af perioden 1795 til idag.

Topografi

Marbjerg by (o. 1376, Madebyergh - der betyder "bakken ved engen") er beliggende i Fløng Sogn. Landskabet er jævnt med moser, bla. Enghave og Maglemose, men har ingen skove. Det højeste punkt i sognet er bakken Bavnehøj (42m). Jordene er gennemgående lermuldede med et par åsrygge, bla. Langebjerg (39m) ved Roskilde Universitetscenter. Mellem Fløng og Marbjerg ligger bronzealderhøjen, Maglehøj.

En topografisk beskrivelse af S. Sterm fra 1838 omtaler Marbjerg by således:

"Marbjerg By, Nord Vest for Fløng, har et Areal af 1022½ Tdr. Land.

...En Huusmand er Selveier, alle de øvrige, saavel Gaarde som Huse ere Fæstegods af Bidstrupgaard under Staden Kjøbenhavn.

...I Marbjerg findes flere Gaarde med et Areal af 120 Tdr. Land og derover, men ellers have næsten alle Gaarde...et Areal af nogle og 60 Tdr. Land, hvoraf 50 Tdr. Agerjord, og 10-14 Tdr. Land Eng og Mose.

...Alle Husene ligge i Byen, men af Gaardene ere 4 udflyttede.

...Byen har godt Tørveskjær i Maglemosen, og omtrent 230 Tdr. Land Eng. I selve Byen findes en Sø, der indtager 4 Tdr. Land.

Af Haandværkere findes: 1 Smed, 1 Væver og 1 Hugger, af

Tjenestefolk: 17 Karle, 20 Piger og 13 Dreng, af *Indsiddere 2*.
...Beboerne leve af Agerbrug og Tørvehandel; paa deres Sædelighed er der i Almindelighed Intet at udsætte, skjøndt... de mange Tørvereiser af og til give Anledning til Sviir.

...Sognet er Annex til Hvedstrup, hvorfra det ligger i en Afstand af ½ Miil. Kirken, der ligger vestlig i Fløng By, er en almindelig Landsbykirke med 2 Klokker.

...Sognets eneste Skole ligger i Fløng By. Den er af klinede Vægge med Straatag, indbyrdes Underviisning og Gymnastik ere indførte, og den besøges af 90 Børn. Læreren har 6 Tdr. Land god Jord, en liden Hauge, og oppebærer, istedetfor reglementeret Løn, den saakaldte Degnetrave, af Værdi omtrent 50 Tdr. Byg."

Bebyggelsesmønsteret

Som det kan ses på matrikelkortet fra 1792, formede byen sig omkring en større central pladسدannelse, en såkaldt *forte* - der i dette tilfælde var en stor, lavvandet sø. Byens gårde og huse lå i en krans omkring søen og bygaden gik ligeledes rundt om søen. Sønden i byen, hvor Marbjerg Byvej krydsede søen, videde bygaden ud og blev til små pladسدannelser. Denne bytype kan kaldes en *vejforteby*.

Landsbyernes struktur udgjorde en helhed omkring udskiftningen i slutningen af 1700-tallet. Til hver gård hørte da et mindre stykke jord, som lå umiddelbart omkring bygningerne, kaldet *hustofte*. Arealet blev brugt til *abildgård*, frugthave, og *kålhave*, køkkenhave. Toften var indhegnet og var ligesom bygningerne privat ejendom. Jorden uden for hustofterne var fællesejet og almindeligvis inddelt i *vange*, én med vårsæd, én med vintersæd og én som lå brak. For at hver gård skulle få del i både god og dårlig jord var vangene igen inddelt i åse. Bag de dyrkede arealer lå udmarker, *overdrevet*, der tjente til fællesgræsning.

Gårdene i Marbjerg lå omkring den store sø, der dengang lå i byens midte. Søens vandspejl dækkede, som nævnt, omkring fire tønder land og fra nordenden af søen løb en tre meter bred å nordpå til Maglemosen. Bygaden lå mellem husene og søen og sluttede sig sydligst i byen til landevejen fra Fløng. Umiddelbart inden Marbjerg løb en vej fra Fløng-landevejen; det er den nuværende Maglemosevej. I byens vestlige udkant delte landevejen sig i to, ganske som idag. Dette vejnet har altså ikke ændret sig væsentligt siden 1700-tallets midte.

Udskiftningen

Landsbyen Marbjerg hørte under herregården Bistrup, der lå, hvor Skt. Hans Hospital ligger idag. Bistrup gods var i kronens eje, men efter enevældens indførelse i 1660 forærede Frederik III Bistrup gods, herunder også Marbjerg, til staden København. Tre af landsbyens større gårde blev dog givet til to københavnske borgmestre.

Efter udskiftningen, der fandt sted i 1792 (1795 ifølge TRAP), eksisterede ti gårde, heraf lå i otte i Marbjerg. Seks af disse er stadig, i mere eller mindre oprindelig tilstand bevaret på deres daværende plads i byen. Af velbevarede gårde bør specielt Horsevang, Smedevænget 29, nævnes, men også Maglehøjgård, Maglemosevej 3 og det imponerende stuehus på Grønnebjerggård, Maglemosevej 1.

Jessen von, Curt, m.fl.: Landhuset, Kbh. 1976, s.12 ff.

Aksel N. Baks: Træk af Fløng sogns historie, Lokalhistorisk Arkivs Årsskrift 1987, s. 51 ff.

Herover: Bindingsværkhuse i Smedevænget 35 og Søndervangen 6 og 8.

Marbjerg Byevej 4.

Grønnebjerggårds stuehus er 23 fag langt og opført for omkring 200 år siden.

Det samme gælder for enkelte af de mindre huse, nemlig længehusene af bindingsværk, eksempelvis Smedevænget 9 og 11 og i modsatte side af byen, Smedevænget 34. Sydligst i byen er resterne af en lang bindingsværksslænge bevaret fra denne periode, nemlig Søndervangen 6.

Det er karakteristisk, at gårdene oprindeligt var firelængede anlæg og næsten altid havde stuehuset i nord. Der var altid en port fra bygaden ind til gårdspladsen, men ofte også en tofteport ud til tofteageren, der hørte til gården. Markerne bredte sig i en vifte ud fra den pågældende gård; matrikuleringsprincippet kaldes stjerneudskiftning. Husene var alle i gammel tid øst-vestorienterede og lå altid med en gavl ud mod gaden.

Ved udskiftningen bestod byens befolkning af 108 personer, fordelt på 20 familier.

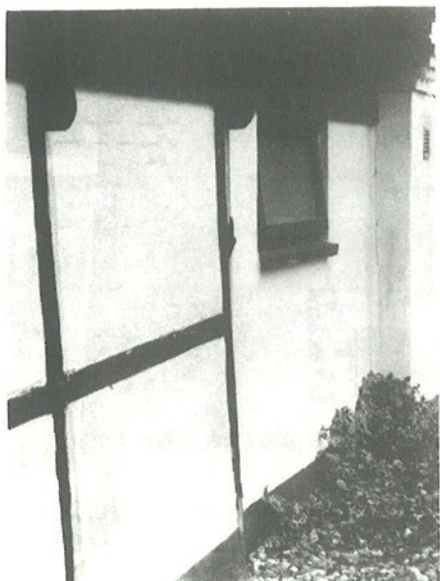
Overgang til selveje

I midten af 1800-tallet eksisterede søen stadig, men må allerede på dette tidspunkt have været ved at svinde ind, idet de ældste huse, som ligger på det daværende søområde, arkivalsk kan dateres til omkring 1800'erne. Det er alle bindingsværkshuse, eksempelvis Smedevænget 11 og Smedevænget 9 samt Marbjerg Byevej 4.

Omkring 1850 boede der 35 familier eller ialt 287 personer i Marbjerg. Beboerne var, som alle andre steder, oprindeligt kun lejere eller fæstere af deres huse og jord. Gårdene var dog arvefæstegårde. Men fra 1811 og frem til 1850 begynder enkelte husfæstere i Marbjerg at blive selvejere. I 1864-65 bliver ikke mindre end 12 af byens gård- og husfæstere selvejere, efter at have købt deres ejendom af Københavns Magistrat, der, som nævnt, siden 1660 havde ejet Bistrup Gods og dermed Marbjerg by og jorder.

Marbjerg smedien

Den første selvejer i byen var Ole Jensen, som i 1811 købte huset og haven, hvor Marbjerg smedie idag har til huse. I 1836 var ejeren smeden Willum Sørensen. Hans ejendom blev i juli 1837 brandforsikret og i den anledning beskrevet af brandforsikringsmændene. Deres optegnelser viser, at stuehuset, der lå i nord, var på 7 fag. Herudover var en østlænge på 7 fag med port, lo, lade og stald. En længe i vest var kun på 2 fag til hugge- og svinehus. Alle bygninger var i bindingsværk. Selve smedien lå syd

På anden stolpe ses en stabel, hvor en port eller halvdør har været hængslet.

Marbjerg Smedie.

for stuehuset, var 4 fag lang, bygget i bindingsværk med et tag, der Jelvis var af strå og delvis af tegl. Det var den eneste bygning i byen på dette tidspunkt, der havde et tegltag. Ud fra denne beskrivelse kan både stuehus og østlængen langs Smedevænget genkendes idag, trods fornyelser. På sidstnævnte længe kan stablene til portlågen stadig ses.

Perioden 1875-1950

I takt med en generel sænkning af grundvandstanden i hele sognet, forsvandt søen omsider og kun åen blev tilbage. I hvert fald blev den østre del af området bebygget kort før århundredeskiftet. Smedevænget 19 og 21 samt ikke mindst "Villaen", Smedevænget 15, er eksempler på dette.

Men også nogle af de store gårde fik bygget nye stuehuse og udlænger ved århundredeskiftet. Tiden efter 1875 var præget af omlægningen af dansk landbrug fra kornproduktion til animalsk produktion. Det fik som naturlig konsekvens, at mange gamle landbrugsbygninger blev fjernet i slutningen af 1800-tallet og erstattet af nye, grundmurede bygninger. Selvom bygningerne blev større og anlæggene fyldte mere, så fastholdt man mange steder det tre- eller firelængede gårdanlæg. Det er i Marbjerg tilfældet

Miljøministeriet, Planstyrelsen: Information om bygningsbevaring, 1992. Egnbyggeskik på landet, Informationsblad nr. 211190-3.

Marbjerg Byevej 11, Toftekærgårds grundmurede stuehus og gavlen på østre længe.

Smedevænget 6 med købmandsbutikken. Fotografiet er et avisbillede fra midten af 1970'erne.

med Toftekærgård, Marbjerg Byvej 11, Tjørnemossegård, Smedevænget 30 og Marbjergholm, Marbjergholmsvej 2 samt den år 1900 nyudstykkede Ravnsagergård, Marbjerg Byvej 2.

Tidligt i dette århundrede kom en ny type landbrugsejendom frem, nemlig husmandsbruget. I Marbjerg findes denne type ejendom - enfamiliehuse med en tilhørende lille stald og lo, endnu ved Smedevænget 18, Maglemosevej 21 og måske også Smedevænget 21.

På dette tidspunkt producerede flere af gårdene ost og smør, som solgtes i Roskilde. Arbejdet udførtes af mejersker, dvs. unge piger, uddannede på mælkeriskoler. En sådan mælkeriskole oprettedes i Marbjerg 1877 i den bygning, der senere blev købmandshandel, Smedevænget 6. Mælkeriskolen blev til et mejeri, men blev i 1921 indrettet til købmandsbutik. Købmandsforretningen ophørte i 1977 og dermed forsvandt Marbjergs eneste nærbutik.

Perioden fra 1950 til idag

Op til midten af dette århundrede blev området vest for åen anvendt som græsning af kalve og blev først for alvor bebygget fra 1949 og frem. Første hus fra denne periode var Smedevænget 45, men flere fulgte snart efter.

Siden blev åen nedgravet og herefter ført i rør under området. Ved branddammen sydligt i byen kom Marbjerg vandværk fra 1934 til at ligge. Værket er senere blevet ombygget og udvidet til det nuværende anlæg. I Marbjergs nordende lå det lokale rensningsanlæg med rotorhus. Rensningsanlægget blev dog nedlagt i 1991 og rotoren blev fjernet. Huset er idag indrettet til mandskabsrum. Spildevandet sendes nu til Kallerup renseanlæg.

Igennem 50'erne var Marbjerg om sommeren storleverandør af

Smedevænget 45.

jordbær, som af en opkøber blev solgt på markederne i København og Roskilde. Af bebyggelser fra 1950'erne kan nævnes Smedevænget 20 og 22 samt Smedevænget 39, 41 og 43.

I 1960 kom de nye typehuse til Marbjerg. De allertidligste ligger ved indkørslen til byen, nemlig Marbjerg Byvej 1 og 3. Karakteristiske repræsentanter for denne bygningstype op igennem 60'erne er eksempelvis nordligt i byen Smedevænget 23, 25 og 29 og sydligt i byen, Søndervangen 2 og 4.

Det følgende tiår føjede kun tre huse til, nemlig Søndervangen 5 samt Smedevænget 1 og 3. Det foreløbige punktum for nyopførelser i Marbjerg er Søndervangen 11 og 7, der er opført i henholdsvis 1981 og 1987.

Idag bor der 153 personer i Marbjerg, fordelt på 63 husstande.

GÅRDENE I MARBJERG

Matr. nr. 1 synes i 1792 at have været en art dobbeltgård/-tvillinggård, beliggende mellem det nuværende Maglemosevej 3 og Smedevænget 8. Det må være den ene af disse gårde, der bliver Langebjerggård, der ligger uden for selve Marbjerg By. Langebjerggård blev nedrevet i 1972, da Roskilde Universitetscenter havde opkøbt matr. nr. 1's jorder og skulle opføres der.

Matr. nr. 2 er Toftekærgård. De nuværende bygninger har afløst den firelængede bindingsværksgård omkring år 1900. Gårdens orientering har dog ikke ændret sig fra situationen på matrikelkortet 1792. Både stuehus og udlænger er, skønt lidt skæmmet af vinduesudskiftninger, usædvanlig fine eksempler på datidens murstensbyggeri, specielt må stuehusets gesims af formsten fremhæves. Gårdens placering på en bakke - hævet lidt over byen - giver en ekstra oplevelse, når man passerer nede på vejen. Gården er vigtig for byens identitet og historie.

Matr. nr. 3 er udflyttet af landsbyen, dog ikke særlig langt bort. Det er gården Marbjergholm, Marbjergholmsvej 2, der efter en brand i 1899 er opført i sin nuværende skikkelse fra 1900. Idag er kun hovedhuset intakt efter en ødelæggende brand i udlængerne efteråret 1992.

Matr. nr. 4 er Tjørnemosegård, som også fremtræder ombygget idag, men dog stadig på den samme plads som i 1792. Hovedhuset samt den østre og nordre længe stammer fra perioden omkring århundredskiftet. Gården er et typisk eksempel på den tids landbrugsbygninger, men også et godt eksempel på, hvordan landbrugsbygninger hele tiden må tilpasses den nyeste produktionskrav. Gården er vigtig for byens helhed og historie.

Matr. nr. 5 er Horsevang, der på nær en mindre tilbygning i øst fremtræder stort set uændret fra matrikelkortets tid. Gården er ualmindelig velholdt og har utallige træk fra tidligere tiders bygge-

og boligsik. Gårdens kan helt klart betegnes som fredningsværdig.

På grund af de nuværende ejeres forståelse og fortrolighed med traditionel bygningsvedligeholdelse er gården ikke umiddelbart truet, men et snarligt generationsskifte kan betyde en uvis fremtid for dette usædvanlig helstøbte anlæg, som ikke længere kan tilpasses moderne landbrugsdrift. Horsevang er en pryd for Marbjerg.

Matr. nr. 6 ligger ikke i Marbjerg by, men nordpå opad mod Maglemosen og Soderup. Det er Maglemosegård, Maglemosevej 30. Gården brændte i 1957.

Matr. nr. 7, Marbjerggård, kan let identificeres, skønt hovedhuset idag er en frit liggende bygning fra århundredeskiftet og den søndre længe er en stor muret lade fra samme periode. Indtil for få år siden eksisterede både den vestre og østre bindingsværkslænge fra gammel tid, men den vestre længe var sammenstyrtet og måtte nedrives. Idag står den østre længe tilbage med næsten samtlige tværlærkede, men kraftige vedligeholdelsesproblemer truer dette autentiske træk. Trods dette er gårdens placering vigtig for landsbyens helhed.

Der er vel omkring 100 år imellem disse to billeder af Marbjerggård, Smedevænget 14. Begge billederne er taget fra nordøst med Maglemosevej i forgrunden. Som det kan ses på det ældste billede var Marbjerggård en typisk, sjællandsk, firelænget bondegård i bindingsværk, hvidkalket over både stolper og tværlærkede og tækket med strå med kragtræer over mønningen. Gavlen på stuehuset i nord er brædder, mens syd-længen synes at have en spånbeklædning på gavlen; det var tidligere meget almindeligt.

Idag er kun et stykke af den østre længe ud mod Maglemosevej bevaret - til gengæld er der lærkede i næsten alle tværlærkede!

Gl. foto fra Høje Tåstrup Kommunes Lokalhistoriske Arkiv.

Matr. nr. 8 er Maglehøjgård. Den fremtræder som et firelænget anlæg i bindingsværk med stuehus og portlænge i øst samt en halv længe i vest. Denne gård har på gårdsiden nogle velbevarede døre fra tiden omkring år 1800. Den søndre længe er omsat i grundmur og delvis ændret til en stor lade i begyndelsen af dette århundrede.

Gården er idag domicil for et firma og er gennemgribende istandsat og forandret i det indre, ligesom alle vinduer er udskiftet til nye vinduer med termoruder. Alligevel må gården betegnes som meget velbevaret og af stor betydning for byen, både kulturhistorisk og arkitektonisk.

Gårdejerfamilien på Maglehøjgård, Maglemosevej 3, er samlet i haven ud mod Maglemosevej for at blive foreviget. Foto fra Høje Tåstrup Kommunes Lokalhistoriske Arkiv.

Matr. nr. 9, Grønnebjerggård, ligger også idag på samme sted, men den vestre og søndre længe er borte. Stuehuset er et velbevaret bindingsværkshus på 22 fag. Heraf er de 7 vestligste fag formentlig tilbyggede senere, idet de har glammede bjælker og husdybden er mindre. Den østlige længe er idag grundmuret, men det kan ikke udelukkes, at den gamle østlænge i bindingsværk gemmer sig i den nuværende længe. Staldlængerne i syd brændte omkring 1960 og er erstattet af de nuværende rødstensbygninger, der virker meget voldsomme både i proportioner og materialevalg.

Stuehuset og vel også den østre længe er imponerende landbygninger og i sig selv bevaringsværdige, men også vigtige at bevare af hensyn til den kulturhistoriske sammenhæng.

Matr. nr. 10 er den i 1852 udflyttede Havesbjerggård. Denne gård ligger idag syd for byen i Roskilde kommune, på Marbjergvej 14. Bygningerne stammer fra den sidste del af forrige århundrede.

BYGGESKIK OG VEDLIGEHOLDELSE

Den eksisterende bebyggelse i Marbjerg kan overordnet opdeles i tre typer byggeskik:

A. Perioden fra 1792 til 1850:
traditionelle bindingsværkskonstruktioner og lokale materialer.

B. Perioden fra 1850 til 1950:
det grundmurede byggeri i traditionel udformning.

C. Perioden fra 1950 til idag:
(skal)muret byggeri med nye materialer og konstruktionsmetoder.

I det efterfølgende skal de forskellige konstruktionsmetoder og materialer, samt retningslinier for traditionel vedligeholdelse kort gennemgås.

A. Perioden fra 1792 til 1850.

Bindingsværkskonstruktioner

Fra gammel tid har bygninger både på land og i by været opført af bindingsværk her i landet. Skønt man fra omkring 1160 har kendt til at brænde tegl herhjemme, var og blev det en relativ dyr og vanskelig proces at udføre.

Byggematerialerne til et bindingsværkshus var sten, træ, ler og strå - alle billige materialer, som fandtes på enhver egn. Dertil kom, at en stor del af bindingsværksbyggeriet, dog ikke selve tømmerarbejdet, på landet kunne udføres med hjælp fra hele landsbyen.

Fundamentet for en bindingsværksbygning udgøres blot af en række kampesten, *sylden*. De lodrette *stolper* er rejst direkte på syldstenene. Stolperne i de to sider af bygningen er anbragt over for hinanden og forbundet med en *tvær- eller ankerbjælke*. Bjælken er i de ældre former tappet gennem stolperne, således at tappene stikker frem på husets facade, hvor de holdes på plads af et par trænegler på tværs. På langs ad huset forbindes stolperne foroven af *tagremmen*, som de er tappet gennem. Den øverste ende af stolpetappen tjener som støtte for spærfoden. *Spærene* er koblet sammen to og to og forbundet med et såkaldt *hanebånd*.

Syld

Bindingsværkets lodrette stolper stilledes direkte på syldsten, som var halvstore marksten. Sokler af tilhugne kampesten var ikke almindelige og forekommer i Marbjerg kun under enkelte, nyere bygninger. Næsten alle sokler i Marbjerg er sorttjærede.

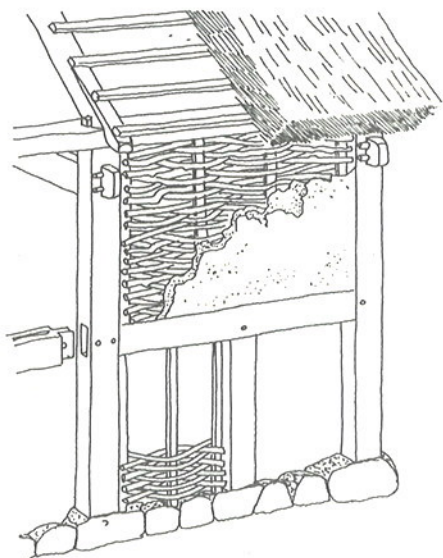
Bindingsværk

Til bygningernes undertømmer anvendte man så vidt muligt egetræ, hvilket i Marbjerg bla. kan ses i Horsevangs vestlænge (vestsiden). Overtømmeret, dvs. spær og hanebånd, kunne godt være af mindre modstandsdygtige træsorter, typisk fyr.

Det ældste bindingsværk i Marbjerg har gennemtappede bjælker

Stoklund, Bjarne: Bondegård og byggeskik, Kbh. 1972, s. 28 ff.

Principtegning af bindingsværkskonstruktion, tegnet efter Stoklund: Bondegård og byggeskik.

De glammede bjælker ses som runde eller kantede bjælkeender, der stikker ud af muren et stykke under remmen. Eksemplet her er fra nordsiden af Smedevænget 9.

På næste side ses et eksempel på en gennemstukken bjælke. Den viser sig i facaden som et tyndt "blad", der stikker ud midt igennem stolpen og den er gerne "låst fast" med to trænegler.

Lokalhistorisk Forening for Gørlev Kommune og Miljøministeriet Planstyrelsen: Reersø, Gamle Huse og Gårde, 1987, s. 20 ff.

og løsholter og stolperne er sat direkte på syldstenen. Dette konstruktionsprincip kan iagttages i alle de ældre gårde, Marbjerggård, Maglemosevej 14, Maglehøjgård, Maglemosevej 3, Grønnebjerggård, Maglemosevej 1 m.fl., men også på enkelte huse, eks. Marbjerg Byvej 4.

En anden type bindingsværk, som måske er nyere, men lige så karakteristisk, er de glammede bjælker, dvs. at bjælkeenderne ikke er tappet gennem stolperne, men lagt ind på siden af dem. I stedet for løsholter har man her sidebånd, som spænder over flere fag, og er bladet enten på yder- eller indersiden af stolperne. Bladning vil sige, at de lagt ind på stolpen i en indskæring. Denne konstruktionstype kan ses på længehuset i Smedevænget 9.

Den nyeste bindingsværksform findes kun i et eller to tilfælde i Marbjerg. Her er bjælkerne hverken gennemstukne eller glammede, men kæmmet på remmen, dvs. lagt oven på topremmen. Til gengæld står stolperne så på en fodrem. Et eksempel på dette er Smedevænget 35.

Reparation af bindingsværk

Den almindeligste skade på en bindingsværkskonstruktion er råd i stolpernes nederste del. Hvis skaderne er koncentreret i et mindre område, kan man udluse, det vil sige, indfælde nyt træ efter at have skåret de rådne partier bort. Generelt skal det nye stykke træ (lusen) være af samme sort som tømmeret. Er der større skader, kan det være nødvendigt at udskifte hele tømmerstykker. En strimmel asfaltpap lagt oven på soklen kan forhindre opadstigende fugt i ydervæggene.

Tavl

Når selve trækonstruktionen var rejst, skulle felterne mellem bindingsværket udfyldes med lerklining, det vil sige: ler blandet med halm blev klasket på et fletværk af grene fastholdt af lodrette pinde, de såkaldte *støjer*. Lerkliningen erstattedes efterhånden af soltørrede sten, og i senere tid blev tavlene selvfølgelig udmuret med brændte mursten.

Der er ganske mange lerklinede tavl tilbage i Marbjerg, bla. i Marbjerggård, Maglemosevej 14 og Horsevang, Smedevænget 28 og flere andre steder. Da ingen idag kan binde an med lerklining, vil de karakteristiske, bulede vægge med lerklinede tavl formentlig snart kun kunne ses på Frilandsmuseer.

Kalkning

Bindingsværksbygninger blev på Sjælland almindeligvis kalket hvide både over tavl og bindingsværk, måske fordi bindingsværket var noget spinkelt i dimensionerne.

Imidlertid har samtlige bindingsværkshuse i Marbjerg sorttjæret eller sortmalet træværk. En enkelt undtagelse er igen Horsevang, Smedevænget 28. Stuehuset har her grønmalet træværk og gulkalkede tavl. Dog er den oprindelige hvidkalkning bibeholdt i udlængerne.

Tidligere var enhver husejer fortrolig med kalketeknikken, men i 1960'erne blev de syntetiske malinger næsten enerådende på markedet. Det har efterhånden vist sig, at de syntetiske malinger er så tætte, at de ikke tillader huset at "ånde", så ydervæggene

ikke kan slippe af med den fugt, der kommer såvel indefra som udefra. Umiddelbart holder syntetiske malinger - afhængig af bunden - lidt længere end kalkning, men til gengæld er malerarbejdet meget langsommeligt og kostbart. Og det er en kendsgerning, at ingen overfladebehandling er vedligeholdelsesfri. Det er betydeligt hurtigere at kalke end at male. En god, lagret kulekalk forhandles i 25 kg spande til godt 125 kr. Cementpulvermaling, der af udseende minder en del om kalk, bør kun anvendes på huse, som i forvejen er pudset med en cementholdig mørtel.

Lerche, Grith: Bondesgårde i Danmark 1789-90.
Herning 1987.

Taget

Tagværket var som nævnt næsten altid af fyrretræ og hanebåndsspæret den traditionelle tagkonstruktion. Tagene blev tækket med rughalm eller rør. Idag er der 11 stråttækte bygninger i Marbjerg. En meget stor del af disse tage har kragtræer liggende over rygningen, hvilket måske oprindeligt har været det almindeligste.

Imidlertid er stråtagene adskillige steder udskiftet med enten pandeplader eller bølgeeternit. Det er forståeligt, både når kvadratmeterprisen for det nye tag og brandforsikringspræmierne tages i betragtning. Til gengæld er strå holdbart og nemt at reparere og giver ikke problemer ved skæve samlinger og sammenskæringer, som der ofte er en del af i flerlænget byggeri.

Tagrender og nedløb

Stråtage var ikke forsynet med tagrender; i stedet dryppede regnen ned på en *pigstensbrolægning* langs huset. To vinkelstillede brædder under taget over indgangsdøren beskyttede mod tagdryp, når man gik gennem døren. I Marbjerg har ingen af de stråttækte huse tagrender, ligesom mange af de bølgeeternittage, der har erstattet stråtage, heller ikke er forsynet med tagrender. Til gengæld er det vigtigt at få vandet væk fra huset, helst ved en pigstensbrolægning, der har faldt bort fra huset.

Marbjerg Byvej 4.

Taggavle

Traditionelt har sjællandske bindingsværkshuse lodrette gavle. Gavlene var foruden afsluttet med et *vandbræt* for at beskytte lervæggen. Disse overgavle eller gavltrekanter var almindeligvis beklædt med en tjæret eller malet bræddebeklædning. I Marbjerg er det næsten alle steder en 1-på-2 beklædning. En smuk og ældre udgave af denne beklædningstype kan ses i østgavlen på Marbjerg Byvej 4, hvor beklædningen består af tætsiddende brædder med dæklister sømmet over samlingerne. En del af overgavlene er idag beklædt med grønt eller rødt tagpap. Bag dem gemmer sig sikkert en eller flere gamle bræddebeklædninger.

Når disse bræddebeklædninger skal vedligeholdes eller fornyes er det naturligt at anvende imprægnerede brædder, men æstetisk ville det være en gevinst, hvis nyistandsatte overgavle blev tjæret eller malet, idet det rå (imprægnerede) træ virker fremmede på gamle huse.

Skorstenspiber

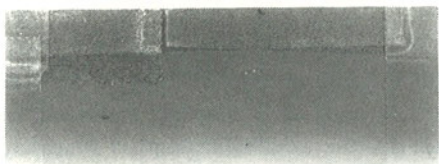
Ildsteder og skorstene var altid murede, men ikke nødvendigvis

Stuehuset på Grønnbjerggård, Maglemosevej 1, har en skorsten med sokkel og udkrægning foroven. Den er idag forsynet med en keramisk pibe øverst.

Herunder: Et lille, velbevaret vindue, godt 100 år gammelt, Marbjerg Byvej 4.

Øverst på næste side: Dette torammede vindue er sandsynligvis omkring 150 år gammelt. Det er på et tidspunkt blevet umoderne, men er så genanvendt i et udhus og tjener stadig et fornuftigt formål, Smedevænget 32.

af brændte sten. I arkiverne anføres ofte: "Skorsteen af raae og brænte Steen". Over taget var skorstenspiben dog altid af brændte sten - eller ville den have ikke holdt længe. Tidligere blev skorstenspiber altid udført med en sokkel ved foden og en udkrægning ved toppen. Og de blev berappede og kalkede. Det er desværre ikke længere tilfældet og der i Marbjerg næsten ingen af disse bevist udformede skorstenspiber tilbage. En af de få undtagelser er stuehuset på Grønnbjerggård, Maglemosevej 1.

Den almindeligste skorstenspibe i Marbjerg er den såkaldt blokformede, der er afdækket af en plade foroven, og den er så godt som aldrig berappet eller kalket. Det er en klodset og ikke særlig skøn udformning, men den er lettere at vedligeholde.

Når skorstenspiben trænger til en genopmuring - de holder sjældent mere end 40-50 år - vil det på de gamle huse være smukkeste at følge traditionen og lave en hvidkalket skorstenspibe med sokkel og udkrægning.

Døre

Døre og porte var oprindeligt *revledøre* - også den tofløjede indgangsdør i stuehuset var oprindelig en revledør. Det eneste eksempel på en sådan dør med et typisk overvindue kan ses Maglehøjgård, Maglemosevej 3. Omkring midten af forrige århundrede blev fyldingsdørene dog de mest almindelige til finere døre, herunder også de indvendige døre.

Imidlertid er så godt som alle indgangsdøre udskiftet i Marbjerg med katalogvaredøre med en rude langs den ene side og revle- og listeefterlignende beklædning. Disse nye døre er som regel også lakerede eller imprægnerede og de virker afvigende og fremmede i forhold til det øvrige træværk i de gamle huse, der altid har været malet med dækkende malinger. Måske ville det ved en eventuel udskiftning være en idé at genoptage den tofløjede revledør med overvinduet; en lille kantstillet rude kunne så give mulighed for at se ud gennem døren.

Vinduer

Vinduerne var fra midten eller slutningen af 1700-tallet torammede med seks ruder i hver ramme. Denne vinduestype kendes enkelte steder fra Marbjerg, idet disse smårudedede rammer ofte blev genanvendt mere ydmyge steder på bygningerne, når de var blevet skiftet ud. Et eksempel på genanvendelse kan bla. ses i Horsevangs vestlænge (vestsiden). I begyndelsen af forrige århundrede blev vinduesrammer med kun to eller tre ruder i hver ramme langsomt almindelige, efterhånden som de gamle rammer måtte skiftes ud. Vinduer af denne type ses bla. Horsevangs stuehus (sydsiden).

Også i Marbjerg har termorudedefabrikanterne fået afsat en del vinduer og førend dem har adskillige huse, formentlig i begyndelsen af 1960'erne, fået udskiftet deres vinduer til store, uopdelte ruder. Typisk for dem begge er, at træet ofte er bejdset, hvilket ikke er heldigt i samspil med de gamle overfladebehandlinger af dækkende maling. Forsatsrammer er varmeisoleringsmæssigt mindst lige så gode, og faktisk bedre end termoruden. Med forsatsrammer kan eventuelle gamle vinduer bevares uændret udefra.

Tænker man på at udskifte husets gamle vinduer, bør man først undersøge, om det f. eks. ikke er tilstrækkeligt at udskifte

Herunder: En gesims, bestående af en snoet formsten nederst, derover et løberskifte med et savskifte over, derefter endnu et løberskifte et rulskifte over, afsluttet af to løberskifter.

Nederst: et "gotiseret" støbejernsvindue, herover et rundbuet stik med savskifte og prydskifte. Toftekærgård, Marbjerg Byvej 11.

bundkarmen og reparere rammerne. Træet i de gamle vinduer er ofte af en højere kvalitet end i nye vinduer.

Ønsker man føre i uheldigt udskiftede vinduer tilbage, behøver man ikke ende med småsprossede, buede termoruder. Et upræntiøst torammet trævindue evt. med tre ruder i hver ramme og forsynet med forsatsrammer eller koblede rammer indvendigt vil være en udmærket og tidssvarende løsning.

Perioden fra 1850 til 1950.

Det grundmurede hus

Omkring midten af 1800-tallet blev bindingsværket efterhånden udkonkurreret over det meste af landet af det murede byggeri. I Marbjerg kom de nye, grundmurede bygninger først rigtigt til omkring 1890. På dette tidspunkt var også cementen blevet et anerkendt og meget benyttet byggemateriale.

De brændte tegl kom fra lokale teglværker og man anvendte så godt som altid gule mursten. Enkelte bygninger fra perioden er i mørkrøde sten; det drejer sig om stuehuset på Tjørnemosgård, stuehuset på Marbjergholm og stuehuset på Ravnsagergård. Den type teglsten, der anvendtes, kaldes *maskinsten*, i modsætning til den håndstrøgne sten, som er mere ujævn i overfladen.

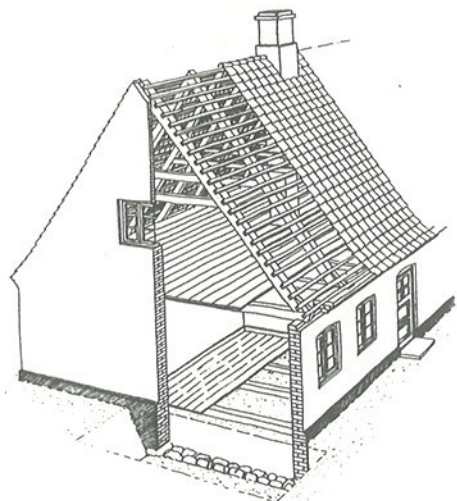
Byggestilen var enkel: på en muret sokkel, der gerne var pudset over med en stærk cement, rejstes de 1½ til 1 sten tykke mure. De blev oftest muret i *krydsforbandt* eller *blokforbandt*. Fugerne blev i mange tilfælde skåret med en murske, der gav fugen et lille profil. Murene afsluttedes foroven med nogle *udkragede gesimsled* op mod taget. Et meget yndet stiltræk var at lade dette gesimsled løbe omkring gavlen og op i *kippen*. Disse gesimsled kunne blot være en enkel, bred kant af fire *skifter*, men som oftest blev der ved gesimserne leget med kantstillede sten, kaldet *stander-* eller *rulskifter*, sten lagt som takker, kaldet *savskifter*, o. lign. Som en ekstra mulighed for dekoration blev der dengang produceret et utal af *formsten*, som gav yderligere dekorationsmuligheder. I Marbjerg er Toftekærgårds gesims et eksempel på denne udsmykningsglæde.

Vindues- og døråbninger blev som regel også smukt indrammet af murstenene og man veg ikke tilbage for at mure buede *stik* over rundbuede vinduer. Særligt i gavlene var det yndet at lave et "vinduesmotiv" af to smalle, rundbuede vinduer. Også staldbygningerne blev grundmuret og de blev ikke sjældent også forsynet med fine, små murede detaljer. Endnu et nyt byggeelement var støbejernsvinduerne, som nu blev anvendt i alle udlænger. I Marbjerg er der stadig en mængde af disse vinduer bevaret - og der er en utrolig variation i udformningerne. *Sålbænkene* var som regel gjort af skifer eller af en række kantstillede mursten.

I begyndelsen af dette århundrede begyndte man at pudse de murede huse. Pudsningen blev som regel udført som en glat puds, som altid blev kalket eller bemalet. Der kun få pudsede århundredeskifteduse i Marbjerg, et eksempel er Marbjerg Byvej 8. Skal et pudset hus males, gælder de samme kommentarer som for bemaling af bindingsværk.

Byggeriet fra forrige århundredes slutning er næsten altid af meget høj kvalitet, både materiale- og håndværksmæssigt. Derfor vil det normalt kun være nødvendigt at foretage den løbende vedligeholdelse af udvendige malede flader, at holde inddækninger og tag

tætte og sørge for, at skorstenspibens fuger en gang imellem bliver eftergået.

Priciptegning af en traditionel, grundmurethuskonstruktion. Illustration fra Curt von Jessen m.fl.: Landhuset.

Tagmaterialerne

Tagværket var, ligesom i bindingsværkshuset, hanebåndsspær, der var kæmmet over loftsbjælkerne, som igen hvilede på *tagremene*.

De foretrukne tagmaterialer blev nu de røde vingetegl eller romerfalistegl eller skifertag. Teglene blev fremstillet på hjemlige teglværker, mens man var nødt til at importere naturskiferen fra Storbritanien.

Vinge- og romerfalisteglene hænges på lægterne og derfor skal tagene mindst have en hældning på 45 grader. Et skifertag kan udføres med hældninger så lave som 22 grader. Skifersten lægges normalt dobbelt herhjemme, dvs. at de ved fastsømningen dækker så meget ind over hinanden, at der er to lag. I Marbjerg er der kun et enkelt tag bevaret med romerfalssten, det er Maglemosevej 21, men der været flere af dem, bla. Marbjergholm. Toftekærgård har stadig skifertag, muligvis som det eneste i byen.

En tredje type tagdækning, der blev almindelig på denne tid, særlig til stalde, hønsehuse og skure, var "Træ med Paptag", med andre ord tagpaptage. Det var tynde, lette trætage, som blev beklædt med tjæret pap. Der er ikke mange tagpaptage tilbage. De er så godt som alle erstattet af pandeplader eller asbestcementplader, der idag er den absolut almindeligste tagbeklædning i byen.

Tagbeklædningen er et vigtigt element i oplevelsen af en bygning. Derfor bør man, hvis man er ejer af et teglhængt eller skifertækket hus, forsøge at vedligeholde og reparere det så længe som muligt. Skifertages levetid er i hvert fald 100 år. Det er desværre ikke billigt at skaffe skifer fra England idag. Teglstenen derimod kan stadig købes til en rimelig pris, produceret her i landet. Skal man have nye tegl bør man vælge den type, som ligner de gamle mest muligt.

Når man idag omlægger sit tag, er det ofte for at få undertag og isolering, således at man er sikker på, at væden bliver ude og varmen bliver inde i huset. Imidlertid skal man være meget omhyggelig med at taget ikke bliver for "tykt". Det er muligt at lave et undertag uden at tagfladen kommer for højt op, (se eks. Miljøministeriet, Planstyrelsens informationsblad 191189-10: Undertag til tegltage. Informationsbladet kan afhentes gratis hos kommunens tekniske afdeling).

En anden vigtig ting er, at man kun efter meget nøje vurdering ændrer på tagets form og hældning. Et tagudhæng, der bliver for kraftigt, kan helt tage magten fra et hus og nærmest virke som en for stor hue, der er ved at glide ned over øjnene.

Døre og vinduer

Datidens døre og vinduer var selvfølgelig lavet af træ. Dørene var almindeligvis fyldingsdøre eller revledøre. Vinduerne var de såkaldte dannebrogsvinduer, to underrammer og to overrammer, adskilt af en *lod-* og *tværpost*. Døre og vinduer blev malet med dækkende oliemaling. Vinduerne blev tit malet i to farver, således at rammerne var hvidmalede, mens karmtræ og poste f.eks. blev rødmalede.

Revledøre- og porte havde altid et karakteristisk maskinhøvlet

profil i den ene side. Den foretrukne farve til udendørs træværk var en varm rød kulør. Farven kan iagttages på Maglemosevej 21 i udlængen i nord og på porten til Ravnsagergård, Marbjerg Byvej 2.

Der er næsten ingen oprindelige yderdøre eller vinduer fra denne periode tilbage i Marbjerg, desværre. Igen gælder det, at findes de oprindelige døre og vinduer stadig i bygningen, så pas på dem! Det træ, de er gjort af, fås ikke bedre idag! Prøv at få en snedker til at sætte dem istand og mal dem så op igen. De kan blive næsten som nye og holde mange, mange år endnu.

Perioden fra 1950 til idag.

I de sidste 30-40 år er der eksperimenteret med helt nye hustyper, både med hensyn til planløsninger, udseende og konstruktioner. Vinduer kunne pludselig gå fra gulv til loft, tage kunne være flade og skorstene blev overflødige. Boligerne skulle være store, have mindst ét badeværelse og praktiske køkkener. Samtidig er der kommet mange nye konstruktionsmetoder og utallige nye byggeprodukter til.

Mange af de nyere parcelhuse i Marbjerg afspejler disse nye byggemåder. Dog er næsten alle byens parcelhuse af en god kvalitet. Det er endnu ikke muligt at vide, hvor længe de vil holde, for slet ikke at tale om hvordan man skal vedligeholde dem. Efterhånden som de mere dybtgående vedligeholdelsesproblemer begynder at vise sig, vil der forhåbentlig blive udviklet løsninger enten til nye konstruktioner eller partielle udskiftninger af det eksisterende.

Landsbyens planter

Det grønne er en meget vigtig del af landsbyens helhedsbillede og dagligdag.

I Marbjerg er der ikke egentlig egnskarakteristiske træer og buske, alligevel er vilde elletræer og pil et gennemgående træk og det må først og fremmest være de fugtige jordbundsforhold, der er afgørende for denne bevoksning. Den øvrige bevoksning er typisk landsbybeplantning, hvor man i vid udstrækning har begrænset sig til nytteplanter og -træer.

De træer, man oprindeligt plantede i landsbyen, var brugstræer - såkaldt husholdningsskov - og mange træarter var repræsenteret. Nogle egnede sig til træsko, andre til økseskafter, køkkengrej, fletning af hegn osv. Derimod blev træ til bygningstømmer, vogne og møbler hentet andre steder fra, hvor der, i modsætning til Fløng sogn, var skove. I haverne fandtes fortrinsvis frugttræer. Stedsegrønne træer sås slet ikke i landsbyen.

Landsbyens træer var ofte plantet med omtanke for bygningerne, eks. var det almindeligt med en række skyggefulde træer langs husfacaden for at beskytte stråtaget mod udtørring. Indkørslerne til gårdene markeredes tit med et par store træer eller sommetider hele alléer af kastanje eller lind. Ofte var et smukt prydræ plantet midt på græsplænen foran stuehuset, ligesom mange gårde midt på gårdspladsen havde en stor lind, der skulle holde onde ånder borte. Husenes forhaver var prydhaver med roser og andre stauder. Den velplejede have var husets visitkort. Baghaverne var hovedsageligt

nyttehaver med frugttræer og -buske, og med urtehaver.

Det er vigtigt at bevare eksisterende værdifulde beplantninger og vedligeholde dem og genplante, hvor f.eks. træer må fjernes på grund af råd og anden svækkelse. Ved egentlige nyplantninger bør man langs vejforløb, ved for åbne vejgaffler, eller ved dammen, der kan spejle træerne, plante karaktertræer. Man bør vælge løvfældende træer som kastanje, lind, elm, pil og lignende under hensyntagen til omgivelserne, så de ikke giver urimelige gener. I haverne er frugttræerne en selvfølge og af større buske er de gamle haveplanter stadig den naturligste løsning, f.eks. syren, jasmin, guldregn, hassel og lignende. Den traditionelle forhaver med stauder og f.eks. klippede buksbom eller lavendelhække er en noget arbejdskrævende, men til gengæld meget smuk løsning.

Det er bedst at begrænse sig til at bruge de planter, der fra gammel tid har været hjemmehørende i egnens landsbyer. Det store udvalg af fremmedartede planter, der måske kan bruges med held i en lukket villahave eller sammenplantning af et stort antal forskellige buske på ét sted, virker meget fremmed og uharmonisk i landsbyen, særligt hvor de indgår i det "offentlige" bybillede.

LITTERATURLISTE

Om Marbjergs historie:

Bak, Aksel N.: Træk af Fløng Sogns historie. Årsskrifter fra Høje-Taastrup Kommunes Lokalhistoriske Arkiv, 1983-89.

la Cour, J. C. B.: Danske Gaarde, IV. Bind, Aarhus 1907.

Gliemann, Th.: Geographisk-statistisk Beskrivelse over Københavns Amt, 1821.

Sterm, S.: Statistisk-Topographisk Beskrivelse over Københavns Amt, 1838.

TRAP: 4. udg., 1920, 5. udg., 1960.

Om byggeskik:

Jessen von, Curt, m.fl.: Landhuset, Kbh. 1976.

Lerche, Grith: Bøndergårde i Danmark 1789-90, Herning 1987.

Stoklund, Bjarne: Bondegård og byggeskik, Kbh. 1972 og Bondegården i nyere tid, (Turistårbogen, 1965).

Zangenberg, H.: Danske Bøndergårde, Kbh. 1925 & Gamle Gaarde og Huse i Midt- og Østsjælland, (Turistforeningens Aarbøger, 1939).

Om vedligeholdelse:

Fredningsstyrelsen, Torben Olsen: Vinduer. Tradition, vedligeholdelse og forbedring, Kbh. 1977.

Jensen, Jørgen Kaarup: Tækkebogen - et stråtag bliver til, Kbh. 1981.

Miljøministeriet, Fredningsstyrelsen: Om byggeskik og vedligeholdelse, Kbh. 1983.

Miljøministeriet, Fredningsstyrelsen: Reersø - Gamle Huse og Gårde, 1987.

Miljøministeriet, Planstyrelsen: Information om bygningsbevaring, 1992.

Murerfagets oplysningsråd: Sådan bruges mørtel, Kbh. 1980.

Teknologisk Institut: Trævinduer og vedligeholdelse, Kbh. 1979.

UTRYKTE KILDER

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og øerne

Sømme Herred

Brandforsikringsprotokoller

1800 - ca. 1827

Brandforsikringsprotokoller

1828 - ca. 1853

Brandforsikringsprotokoller

1854 - ca. 1858

Sømme Herred

Brandtaxationsprotokoller ca. 1800 - 1833

Brandtaxationsprotokoller 1834 - 1872

Lejre Herred

Realregister ca. 1850 - 1940

Lejre Herred

Indholdsfortegnelse til realregister 1860

Folketællinger 1787, 1801, 1834, 1840 og 1850

Kort- og Matrikelstyrelsen

Matrikelkort fra perioden 1792 - 1951

ORDFORKLARING

Asbestcementplader: en meget anvendt tagbeklædning idag. Fås som bølgeplader og glatte plader, der ligner plan skiferbelægning.

Blank mur: Vægge af mursten, der ikke er pudsede, betegnes blank mur.

Blokforbandt: I blokforbandtet er der skiftevis et *skifte* alene med *løbere* og et alene med *kopper*. Løberne ligger lige over hinanden.

Blødstrogne: Teglstenene fremstilledes i rammeforme af træ, som det våde ler presses ned i, hvorefter det overflødige ler blev strøget af, heraf navnet.

Brædder på klink: bræddebeklædning, hvor brædderne lægges vandret med et lille overlæg (på klink).

Built-up tag: Et vandret tag, der er "bygget op" af flere materialer. Især benyttet i énfamiliehuse fra 1950-70.

Dobbeltkarnis: høvlet snedkerprofil. En karnis er et s-svunget profil, som dobbeltkarnis er profilet gentaget.

Dodenkop: farve til hvidtekalk, bestående af svovl og jernoxyder, farven er dyb violet over i det mørkrøde.

En-på-to beklædning: Træklædning, bestående af to lag brædder, hvoraf de underste er trukket lidt fra hinanden og de øverste dækker de herved opståede mellemrum. Anvendes i Marbjerg til beklædning af gavltrekanter/overgavle.

Falstagsten: Tagsten, hvis kanter på begge sider griber ind over hinanden med false. De er særlig udviklet til tegltage med meget lave hældninger, mellem 30 og 5 grader. Underlag er brædder med pap.

Flunker: De lodrette sidevægge på en kvist.

Fodrem: Eller fodtømmer i bindingsværksbygninger, vandret tømmerstykke, der ligger umiddelbart oven på *syldestenene* og hvori stolperne er tappet.

Formsten: Er profilerede teglsten. Gamle eksemplarer kan være håndformede, i Marbjerg er de anvendte formsten maskinfremstillede. Maskinstrøgne sten har et ganske glat og jævnt ydre.

Fyldingsdør: Dør, opbygget af fylding(er) og rammestykker. De ydre rammer består af sideramstykker, bund- og overramstykker. Døren er evt. yderligere delt af mellemramstykker.

Gavlkvist: Er en bred kvist i murflugten på husets facade, oftest placeret over husmidten og har flere vinduesfag.

Gesims: profileret, vandret fremspring på mur, hovedgesims: overgang fra mur til tag.

Glammet: glammet bjælke - her er bjælke og stolpe samlet ved, at disse er skåret halvt i halvt.

Helvalm: Se *valmtag*.

Inderste: Person, der bor til leje hos en gård- eller husmand, og som har sin egen husstand.

Jernankre: smedede ankere kan anvendes til at sammenholde bjælke og mur.

Jernvitriol: farvemiddel i hvidtekalk, et svovlsurt metalsalt, der giver en dyb gul farve, der går over i det orange.

Kip: Et tags øverste vandrette linie, rygninglinien, hvor de to tagflader mødes.

Klink: Se *brædder på klink*.

Korrugerede: foldet metalplade, ofte anvendt til facader og tage.

Kop: Betegnelse for murstens kortsiden. Kommer af det tyske ord "kopf", som betyder hovede.

Kragtræer: Eller kragtræer, de parvis sammenføjede træstykker, der lægges over *mønningen* af stråtaget for at holde på halmen.

Krydsforbandt: Skiftevis *løberskifte* og *kopskifte*, hvor løberne er anbragt således, at de skifte for skifte står forskudt for hinanden - krydser hinanden, heraf navnet.

Kvaderpudsning: en pudsning, der efterligner hugne kvadersten.

Kæmmet: Tømmersamling, hvor bjælken ligger oven på tagremmen, nedfældet i denne. Giver en større loftshøjde.

Ledesten: Se *pigstensbrolægning*.

Lodpost: den støtte, der deler et vindue lodret igennem, kaldes en post, og da den står lodret, bliver det til en lodpost.

Louis-seize: En stilbetegnelse, om formsproget i arkitektur og møbler omkring ca. 1770 til ca. 1800. Et karakteristisk træk er medailloner og festoner.

Løber: Løber er langsiden af murstenen.

Løberforbandt: forbandt, kun bestående af forskudte løbere.

Løsholt: Vandretliggende tømmerstykke, som spænder ét fag, fra stolpe til stolpe. Løsholte er tappet og fornaglet til stolperne og sammenbinder disse.

Maskinsten: maskinformede mursten, ved fremstillingen bruges en ret tør lermasse og stenen får en glat

overflade.

Mønning: Stråtagets afslutning i tagryggen, dækket (rygget) med ét lag halm, fastholdt af hønsenet eller *kragtræer*.

Overgavl: Betegnelsen bruges om den øverste del af gavlen - gavltrekanter. I Marbjerg er overgavlene på bindingsværkshusene oftest beklædt med brædder.

Overligger: Tværgående bjælke over dør eller vindue.

Pandeploader: Tagbeklædning af galvaniserede jernplader med stående false.

Petring: en mursten, der er hugget over, så kun det kvarte af den er tilbage.

Pigstensbrolægning: Brolægning bestående af utilhugne granitsten af varierende størrelse. *Ledestenene* inddeler og indrammer det brolagte areal.

Prydskifte: også kaldet et fladskifte, et murskifte af sten på fladen omkring det egentlige buestik.

Pultkvist: en kvist, der ikke går helt op til tagrygningen.

Revledør: plankedør, sammenholdt af tværgående og skrå revler på bagsiden.

Rillefuge: har form mere eller mindre som en fremstående, halv rundstav.

Rulskifte: *kopper* stillet på kant.

Ryg-ås: ås, åsbjælke, bjælke, der ligger på langs i en bygning og bærer spærene.

Sadeltag: to tagflader, der mødes i ryggen og med fald til hver sin side.

Savskifte: Murskifte bestående af skråtliggende, fremtrukne *kopper*, som derved kommer til at ligne tænderne på en sav. Savskifte forekommer ofte som led i en gesims, savskiftegesims.

Sidebånd: Lange stykker halvtømmer, der er indfældet i en indskæring på stolpernes yderside og fornaglet til disse.

Skalk: Kileformet tømmerstykke, som ligger oven på spæret ved tagfoden i opskalkede tage.

Skiftegang: Skifte er de vandrette murstenslag i murværk.

Skårne fuger: se *rillefuge*.

Sparrenkopgesims: taggesims bestående af tætstillede ornamentklodser, der er efterligninger af tagspærs udstikkende hoveder.

Sprutpuds: puds af grovkornet mørtel, der er udkastet på muren og fremstår med en rustik overflade.

Stabel: Indmurede eller indstukne jern med en lodret tap, som er omdrejningspunkt for den bevægelige del af et hængsel.

Standerskifte: *løbere*, stillet på højkant.

Stik: aflastende murværk over en muråbning, muret med kantstillede sten. Stik kan være vandrette eller have forskellige bueformer.

Støje: de lodrette kæppe eller stave, der bærer lerklining i et tavl.

Sugfjæl: Skråtstillet eller vandret lukkebræt, som modvirker sug op under tagskægget. Kan også være kasseformet.

Syld: Fundament af sten, oftest utilhugne natursten, hvorpå murene eller bindingsværket rejses. I Marbjerg står stolperne direkte på syldstenene uden fodtømmer.

Sålbænk: Lille fremspring fra muren under et vindues underkarm. Tjener til at lede vandet ud fra muren.

Tagrem: Vandret tømmerstykke, der foroven forbinder stolperne i bindingsværksbygningens langside.

Tavl: Felterne mellem bindingsværkets tømmer.

Trempe: Tømmerkonstruktion, der forhøjer ydervæggene i forhold til loftsbjælkerne. Tremplen er ofte bræddebelædt.

Trekvartstaf: et høvlet snedkerprofil, der beskriver en trekvartrunding.

Trekvartvalm: Se *valmtag*.

Tværpost: en post, der deler et vindue op på tværs.

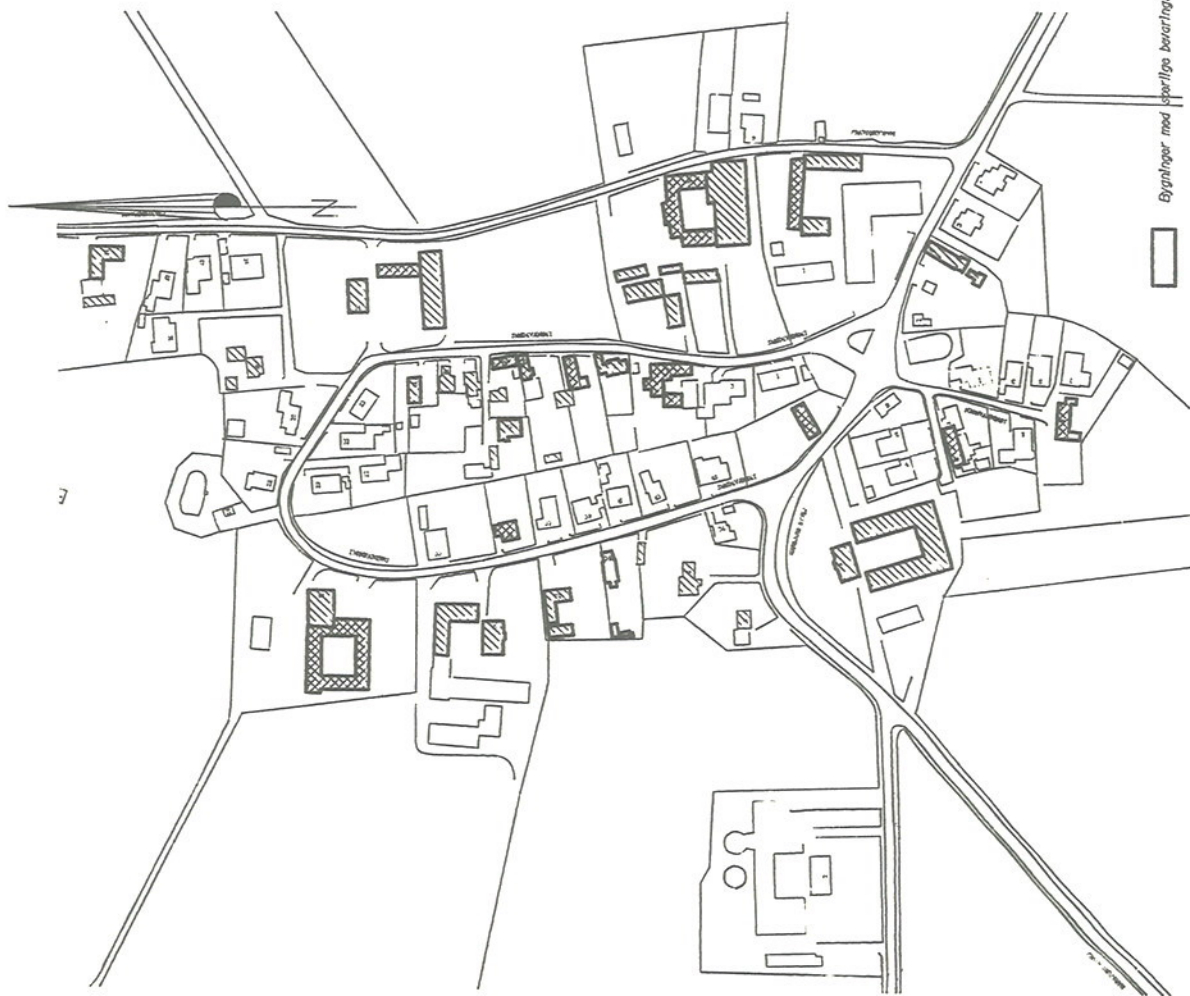
Udskud: En lavere udbygning, der skyder sig ud fra en bygnings langside.

Udkraget: fremspringende i forhold til det underliggende.

Valmtag: Tag, der ved gavlene afsluttes med skrå tagflader. Ved *helvalme* når tagfladen helt ned til bjælkehøjde, hvorimod *halvvalme* slutter afskåret længere oppe.

Vandbrædt: Vandret, skråtstillet bræt, der leder regnvandet bort fra muren. Er som oftest anbragt forneden på en bræddebeklædt overgavl og båret af små knægte.

Vindskede: Bræt, der afslutter en bygnings tagflade ved gavlen.

Korttitel: Registrering			
Bynavn: Marbjerg	Afdeling: Planafdelingen	Dato: 28. maj 1993	
Jr.nr.:	Målforhold 1:4000	Sign.:	
 HØJE-TAASTRUP KOMMUNE BYGADEN 2 2630 TAASTRUP		Tlf.: 42 52 3133 Fax.: 43 7137 10	

